

ZAVOD PRIJE ZAVODA: KAKO JE OSNOVAN ZAVOD ZA PATOLOGIJU MEDICINSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

DEPARTMENT BEFORE DEPARTMENT: HOW WAS THE DEPARTMENT OF PATHOLOGY ESTABLISHED AT THE SCHOOL OF MEDICINE UNIVERSITY OF ZAGREB

Marko Kolić*, Sven Seiwerth**, Lovorka Batelja Vuletić***

SAŽETAK

Autorima rada cilj je prikazati osnutak Zavoda za patologiju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U radu se analiziraju prve godine Zavoda za patologiju, odnosno razdoblje od 1918. do 1922. Naglasak je na izgradnji Zavoda i poteškoćama na koje se pritom nailazilo. U tekstu će biti govora i o osobama koje su bile ključne za pokretanje Zavoda za patologiju. U literaturi se do sada uglavnom navodilo kako je ključna osoba za pokretanje Zavoda za patologiju bio Sergej Saltykow, patolog ruskog podrijetla. Iako je Saltykowljeva uloga neupitna, cilj je rada prikazati još neke koji su u većoj ili manjoj mjeri pridonijeli osnutku Zavoda. Tako će ovdje više riječi biti o Vaclavu Neumannu, Đorđu Joanoviću, Walteru Berlingeru i drugima. Dan je i kraći kontekst s naglaskom na osnutak Medicinskog fakulteta i patologiju u Zagrebu prije osnutka Zavoda za patologiju. Svakako treba istaknuti Prosekturu javnih zdravstvenih zavoda grada Zagreba i zemaljskog zavoda u Stenjevcu te Ljudevita Juraka kao prvog predstojnika. Prosektura je imala ključnu ulogu za razvoj sudske medicine i patologije u Hrvatskoj. Osim dostupne literature, rad je većim dijelom napisan na temelju arhivske građe koja se pretežno nalazi u arhivu Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Ključne riječi: Zavod za patologiju, Medicinski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, patologija, Hrvatska

* Drežnik Grad 117, 47245 Rakovica, Hrvatska. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5739-4061>.

** Zavod za patologiju, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 10 000 Zagreb, Hrvatska.

*** Zavod za patologiju, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 10 000 Zagreb, Hrvatska.
Adresa za korespondenciju: Marko Kolić, Drežnik Grad 117, 47245 Rakovica, Hrvatska. E-pošta: okramcilok@gmail.com.

UVOD

Zavod za patologiju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu¹ ima važno mjesto u istraživanju povijesti medicine kao jedno od središta razvoja u Republici Hrvatskoj, pa i u regiji. Kako je Zavod pokrenut, na koje su probleme tadašnji pokretači Medicinskog fakulteta nailazili, kako se pronašao odgovarajući znanstveno-nastavni kadar za novoosnovani Zavod tek su neka od pitanja čiji se odgovori mogu pronaći u do sada objavljenim monografijama i radovima. Stoga je svrha ovog rada dati cjelovitiji prikaz razvoja Zavoda prije dolaska Sergeja Saltykova, patologa i važne osobe u pokretanju Zavoda. Riječ je, naime, o temi koja do sada nije detaljnije istražena, a vrlo je važna u kontekstu nastanka Zavoda. U radu se analizira uloga liječnika poput patologa Vaclava Neumanna i Ljudevita Juraka, bakteriologa Emila Praška i drugih. Analiziraju se i nastojanja oko izgradnje Zavoda, poteškoće na koje su graditelji nailazili te kontekst vremena u kojem se Zavod pokretao. U radu je obuhvaćeno vremensko razdoblje od 1918. kada kreću prve aktivnosti oko osnutka Zavoda do 1922. kada na čelo Zavoda dolazi Saltykow.

U nastanku rada središnju je ulogu imalo istraživanje arhivskoga gradiva pohranjenog u arhivu MEF-a. Treba reći da je to gradivo nesređeno zbog čega pretraga po fondovima, serijama ili zbirkama nije bila moguća. Stoga se istraživanju građe pristupilo na temelju godine nastanka. Vodeći se tim kriterijem istraživanje je obuhvatilo građu nastalu u razdoblju do 1918. do 1922. godine. Uz to, od literature ovdje svakako treba istaknuti monografije koje su objavljivane u povodu različitih obljetnica Medicinskog fakulteta i Zavoda za patologiju.

PATOLOGIJA PRIJE ZAVODA ZA PATOLOGIJU

Prosektura javnih zdravstvenih zavoda grada Zagreba

Značajan iskorak u razvoju moderne patologije u Hrvatskoj ostvaren je otvaranjem Prosekture javnih zdravstvenih zavoda grada Zagreba i zemaljskog zavoda u Stenjevcu. Prvi konkretan poticaj za otvaranje Prosekture bilo je osnivanje Kraljevskoga zemaljskog bakteriološkog zavoda u Križevcima 28. ožujka 1903. godine. Bakteriološki zavod djelovao je u sklopu Gospodarske škole u Križevcima, a među njegovim glavnim zadacima bilo je istraživanje raznih bolesti kod životinja (Mjesečna skupština sбора liečnika, 1903, str. 142). Potaknut tim događajem, kirurg i jedan od osnivača MEF-a Miroslav Čač-

¹ U nastavku će se koristiti i skraćenica Zavod, a umjesto Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, koristit će se skraćenica MEF.

ković na mjesečnoj je sjednici Zbora liječnika održanoj u travnju 1903. (1903, str. 171) pohvalio otvaranje Zavoda u Križevcima i predložio otvaranje sličnog zavoda u Zagrebu koji bi se bavio ljudskim bolestima. Unutar zavoda, Čačković je predložio i otvaranje prosekture u kojoj bi se mogle obavljati obdukcije. Iako njegov prijedlog tada nije bio prihvaćen, Čačković se za to zalagao i u kasnijim raspravama. Primjerice, na mjesečnoj skupštini Zbora liječnika (1905, str. 24) održanoj krajem prosinca 1904. istaknuo je kako je „već neobhodno nužno, da se u glavnom gradu Zagrebu ustroji prosektorsko mjesto“. Sličan je zahtjev ponovio i na listopadskoj sjednici Zbora liječnika 1910. Tada je istaknuo kako „diagnoza, prognoza i terapija svaki čas treba potpunog patološkog anatoma i histologa“, a da bi se to ostvarilo trebalo je osnovati prosekturu i dovesti obrazovanog patologa u Zagreb. Čačković (1911, str. 405) pritom je tvrdio da „točna histološka odnosno pathološko-anatomska pretraga uvjetom je znanstvenog rada jer to je jedina sigurna i nedvojbeno kontrola“. No zbog financijske situacije, političkih trzavica, a djelomično i nerazumijevanja vlasti, do otvaranja prve prosekture trebalo je još pričekati.

Stvari su se ubrzale 1911. udruživanjem članova Zbora liječnika i predstavnika zagrebačkih bolnica s jasnim ciljem – otvaranje prosekture kao centra za patološko-anatomska i bakteriološka istraživanja. Ključan je iskorak učinjen 1913. kada dolazi do otvaranja Prosekture nakon desetljeća ustrajanja. Za prvog je predstojnika postavljen Ljudevit Jurak. S obzirom na situaciju u Banskoj Hrvatskoj, Jurak je u danom trenutku bio jedina osoba koja je ispunjavala sve preduvjete za obavljanje službe na području patologije i sudske medicine. Medicinu je završio u Innsbrucku gdje je 1911. bio imenovan gradskim sekundarnim liječnikom i asistentom Zavoda za patološku anatomiju Carskog sveučilišta (Beliczai Šain, 1998, str. 350). Zbog zasluga na polju patologije Juraka danas smatraju ocem moderne patologije u Hrvatskoj, a Klinički zavod za patologiju KBC *Sestre milosrdnice* nosi njegovo ime (Poljak, 2000, str. 37). Dolazak Juraka u Zagreb nije označio samo početak razvoja suvremene patologije i sudske medicine. Osnutak Prosekture bio je važan preduvjet i za rad budućega medicinskog fakulteta. Uz to, Jurak je kao istaknuti znanstvenik mogao držati i nastavu patologije i sudske medicine.

Nastojanja oko otvaranja Medicinskog fakulteta i položaj patologije

Ključan iskorak u visokoškolskom obrazovanju na području Hrvatske bilo je otvaranje modernog Sveučilišta u Zagrebu 1874. godine. Bilo je predviđeno otvaranje Mudroslovnog, Pravoslovnog, Bogoslovnog i Medicinskog fakulteta. Prema Ustrojnom zakonu, koji je Sabor donio 1874., budući je medicinski

fakultet trebao imati petogodišnji studij, a bilo je zamišljeno da se nastava iz patologije održava na trećoj godini (Fatović-Ferenčić, 2017, str. 21-22). Do toga ipak nije došlo. Otvaranje Medicinskog fakulteta ostvareno je tek 1917. godine.

Iako 1874. nije došlo do otvaranja Medicinskog fakulteta, postojale su inicijative koje su nastojale da se to ostvari u najkraćem mogućem roku. Jedan od konkretnijih koraka u ostvarenju toga cilja poduzet je 1892. pokretanjem Zaklade za osnivanje Medicinskog fakulteta s ciljem prikupljanja novčanih sredstava. Paralelno se počelo prikupljati literaturu bez koje nije moglo biti kvalitetne nastave medicine. Pritom je važnu ulogu imao Zbor liječnika kraljevina Hrvatske i Slavonije koji je cjelokupnu zbirku knjiga darovao Sveučilišnoj knjižnici (Dugački i Vitale, 2007, str. 51).

Pitanje lokacije Medicinskog fakulteta Zemaljska je vlada riješila otkupom Šalate od Katoličke crkve 1907. (Bošnjak, 2017, str. 48). Zemljište je bilo prodano po znatno nižoj cijeni od tržišne zahvaljujući biskupskoj donaciji koja je pokrila razliku u cijeni. Nakon tog koraka moglo se pristupiti izradi plana budućeg fakulteta. U vremenu od 1908. do 1909. izrađuju se prvi nacrti predavaonica i klinika budućeg fakulteta (Fatović-Ferenčić, 2017, str. 24). Pitanje zemljišta na Šalati konačno je riješeno tek 1919. kada je Zagrebačka nadbiskupija MEF-u darovala ostatak zemljišta između Vončinine i Voćarske ulice (Bošnjak, 2017, str. 49-54).

Ostvarivši sve preduvjete za otvaranje nove sastavnice Sveučilišta, Akademski senat Sveučilišta u Zagrebu poslao je 1910. predstavku banu Nikoli Tomašiću u kojoj je predložio da se Medicinski fakultet otvori 1914. prigodom proslave 40. godišnjice Sveučilišta. Izbijanjem Prvoga svjetskog rata do toga ipak nije došlo. No upravo je rat postao jedan od čimbenika koji je u tome presudio. Naime, zbog velikog se broja žrtava i manjka liječničkoga kadra 1917. otvorila prilika za pokretanje Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Dugački i Vitale, 2007, str. 51).

Otvaranje Medicinskog fakulteta, ustroj nastave i program studija te izgradnja i uređenje budućih zgrada bili su važan događaj za medicinsku struku na prostoru hrvatskih zemalja. Stoga nije čudno što se u *Liječničkom vjesniku* može pronaći mnoštvo različitih rasprava vezanih uz razloge otvaranja, uređenje prostornih kapaciteta i programa studija te načina financiranja. U tim je raspravama i patologija, kao jedna od temeljnih medicinskih grana, pronašla svoje mjesto.

U ožujku 1917. izvanredni profesor interne medicine na Bečkom sveučilištu Nikola Jagić objavio je članak *K otvaranju medicinskog fakulteta na zagre-*

bačkom sveučilištu. Na temelju vlastita iskustva u članku je dao prijedlog uređenja buduće visokoobrazovne ustanove. Dva su ključna kriterija koja su se tada, prema Jagiću, morala ispuniti: prvi je bio izgraditi potrebne prostorije za održavanje nastave, a drugi pronaći adekvatni profesorski kadar. Jagić navodi kako bi u nastavi patologija trebala zauzimati posebno mjesto jer „jedan je od najvažnijih uslova liječničke izobrazbe, da se brižno udesi studij opće patologije i patološke anatomije“ (Jagić, 1917, str. III). Bez kvalitetne nastave iz patologije, nisu se mogli izgraditi temelji za kliniku i dijagnostiku na kasnijim godinama studija. Osim toga, „patološki institut onaj je zavod, gdje djaci i mladi liječnici dobivaju teoretsku prvu poduku, a gdje se oni, koji su napredniji, bave znanstvenim istraživanjem“ (Jagić, 1917, str. III).

Mišljenje o otvaranju budućeg fakulteta dao je i profesor patologije u Pragu Jaroslav Hlava. Svjestan financijskog izazova koje donosi otvaranje Medicinskog fakulteta, Hlava je isticao kako bi najprije trebalo izgraditi teoretske zavode koji su ključni za prve godine studija. Zatim bi se trebalo pristupiti razvoju klinike, ovisno o financijskim mogućnostima. U „prvoj etapi trebalo bi izgraditi institut za normalnu anatomiju, za histologiju i embriologiju, za opću i specijalnu fiziologiju, te institut za opću patologiju i farmakologiju, za patološku anatomiju s patološkom histologijom i bakteriologijom, konačno za sudsku medicinu i higijenu“ (Hlava, 1917, str. 144).

Uz Hlavu i Jagića svoj doprinos u raspravi o pokretanju novog fakulteta i položaju patologije na njemu dao je i Čačković. U članku objavljenom u ožujku 1917. problematizirao je pitanje financija i mogućeg uređenja pojedinih zavoda i klinika. Smatrao je da bi patološki zavod mogao djelovati s histologijom, bakteriologijom te eventualno eksperimentalnom patologijom. Bilo je to vrlo dobro rješenje kojim bi se izbjegla izgradnja novih zgrada. S obzirom na predmet zanimanja, Čačković (1917, str. 146) je zaključio da bi najbolja lokacija za izgradnju patološkog zavoda bila u blizini groblja, poput Mirogoja.

ZAVOD ZA PATOLOGIJU (1918. – 1922.)

U nastavku teksta analiziraju se dva ključna segmenta u pokretanju Zavoda i njegovim prvim godinama, izgradnju Zavoda i pronalazak adekvatnoga profesorskog kadra.

Izgradnja Zavoda

Otvaranjem Medicinskog fakulteta ostvareni su uvjeti za osnutak Zavoda za patologiju. No da bi Zavod bio pokrenut, najprije je trebalo izgraditi zgra-

du. U *Spomenici akademičkog senata* (1925) početak izgradnje Zavoda smješta se u ožujak 1917. godine. Nije jasno na temelju čega je iznesena ta tvrdnja. Naime, 19. ožujku 1919. ban Tomislav Tomljenović uputio je anketu dekanatu MEF-a koja je sadržavala pitanja vezana uz izgradnju MEF-a, a među ostalim raspravljalo se i o izgradnji Zavoda. Iako nismo pronašli zaključke navedene rasprave, na temelju fonda Građevinske sekcije za izgradnju Medicinskog fakulteta jasno je kako je do dogovora došlo. Naime, prema sačuvanom ugovoru iz lipnja 1919. uspostavljena je suradnja s Građevinskim poduzećem *Skopal, Juričić i Batušić* koje je trebalo obaviti sve armirano-betonske radnje pri uređenju farmakološkog i anatomskeg zavoda te u potpunosti izgraditi Zavod za patologiju (Građevinsko poduzeće Skopal, Juričić i Batušić, 1919). Naknadno su sklopljeni ugovori i s drugim izvođačima radova. Stoga smatramo da je izgradnja Zavoda počela tek krajem 1919. ili početkom 1920. godine. To potvrđuje i Izvještaj (1928) koji početak izgradnje Zavoda smješta na kraj 1919. godine. Osim toga, Drago Perović, utemeljitelj Zavoda za anatomiju, u *Liječničkom vjesniku* iz 1958. zabilježio je: „...u to vrijeme na Šalati, osim zgrade, gdje je sad Anatomski institut, i dekanatske zgrade s nešto malih kućica iznad sadašnje patološke anatomije, koje tad nije bilo, nije bilo ništa osim puste ledine i možda nešto vinograda. Ove dvije velike zgrade (misli se na zgradu Dekanata i zgradu u kojoj su smješteni zavodi za anatomiju, sudsku medicinu i farmakologiju, nap. a.) izgledale su kao dvije piramide u pustinji, osobito te zime 1917, jer je bio veliki snijeg do koljena.“

Glavna osoba zadužena za izgradnju MEF-a od 1919. do 1922. bio je Franjo Gabrić. Sandra Križan Roban u članku iz 1998. navodi da su „pod njegovim (Gabrićevim, nap.a.) nadzorom adaptirane sve zgrade Medicinskog fakulteta na Šalati i uređeni instituti“. Među ostalim, zaslužan je i za izgradnju Zavoda za patologiju i uređenje predavaonica Zavoda za anatomiju i farmakologiju te za izgradnju paviljona Dermatološke klinike. No prvotna je Gabrićeva ideja bila znatno veća i obuhvatnija. Na Šalati je htio sagraditi niz monumentalnih građevina, a čitav projekt bio je procijenjen na 150 milijuna dinara (Izgradnja Medicinskog fakulteta, 1937, str. 87). Zbog loše financijske situacije ta se ideja nikada nije realizirala.

Za razliku od ostalih zavoda, Zavod za patologiju od samog je početka bio namijenjen za potrebe znanstveno-nastavnog rada iz patologije. To je dodatno otežavalo njegovu izgradnju jer se nije mogao kombinirati s nekim drugim zavodom (Izvještaj, 1928). Glavni je razlog za to bio što se patologija bavila osjetljivim materijalom koji je mogao uzrokovati različite zaraze. Najveći intenzitet izgradnje i opremanja Zavoda završio je do 1922. godine. Prema iz-

vješću tehničkog nadzora zgradâ Medicinskog fakulteta (1935), u razdoblju od 1918. do 1923. na izgradnju i opremanje Zavoda utrošeno je 4,361.108,90 dinara.

I, na kraju, što je sve trebalo biti sagrađeno i koliko je toga realizirano?

U Državnom arhivu u Zagrebu čuvaju se nacrti Zavoda koji mogu pomoći u odgovoru na ovo pitanje.² Prema nacrtima koji su datirani na srpanj 1919., u podrumskom su dijelu trebali biti podvornikov stan, različita skladišta, mrtvačnica i kapela, maceracija, spalionica i staja za životinje, a u prizemlju amfiteatar za nastavu, muzej, prostorije za seciranje, histološko-kemijski i bakteriološki laboratorij, stanovi za podvornike, asistente i volontere. Na prvom su katu trebali biti mikroskopirnica, predstojnikov ured, arhiva i knjižnica, a u istočnom krilu na tom katu trebao je biti izgrađen stan za predstojnika i služavku. Iz *Spomenice akademičkog senata* (1925) može se iščitati što je sve od toga ostvareno. U podrumu su realizirani kapela i mrtvačnica, manji dio spremišta, fotografska komora, maceracija i spalionica, a stan za podvornika podijeljen je u više manjih. U prizemlju je od planiranog napravljen muzej, prostorije za pomoćno osoblje, mala i velika obdukcijaska dvorana, predavaonica te kemijski i bakteriološki laboratorij. Na prvom katu realizirano je nekoliko laboratorija, knjižnica i predstojnikov ured.

Iz svega navedenog može se zaključiti da je izgradnja Zavoda bila tek djelomično završena. Najveći je problem bio nedostatak istočnog krila u kojemu je trebao biti predstojnikov stan, histološki, kemijski i bakteriološki laboratoriji te staje za životinje. Financijska nestabilnost nije pridonijela niti opremanju potrebnim interijerom, nastavnim pomagalima, literaturom i znanstvenom opremom. Međutim, usprkos poteškoćama, nastava i ostale aktivnosti su se u Zavoda mogle provoditi.

Izbor odgovarajućeg profesorskog kadra

Uz izgradnju zgrada potrebnih za pokretanje Medicinskog fakulteta, jedan od ključnih koraka bio je i izbor odgovarajućega profesorskog kadra. To je katkad bio razmjerno lak zadatak, a katkad je uprava fakulteta imala velikih problema. Primjerice, pronalazak profesora anatomije pokazao se kao vrlo jednostavan zadatak. Za to je mjesto bio imenovan anatom Drago Perović koji je ponudu odmah prihvatio i na čelu Anatomskog zavoda ostao nekoliko desetljeća. Slično je bilo i sa Zavodom za farmakologiju, odnosno Zavodom

² U istraživanju smo se koristili digitalnim preslikama Zbirke građevne dokumentacije koja se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu. Riječ je o digitalnim preslikama Zavoda za patologiju u rasponu od 99 do 137.

za eksperimentalnu patologiju i farmakologiju na kojemu je profesuru preuzeo farmakolog i patofiziolog Miroslav Mikuličić. Takva situacija nije bila i na Zavodu za patologiju. Iako je izgradnja Zavoda započela krajem 1919. ili početkom 1920., u potragu za profesorom patologije krenulo se prije. Prvi kandidat bio je češki patolog Vaclav Neumann.

Vaclav Neumann

Vaclav Neumann rodio se 1884. u Mělníku, a umro je 1956. u Brnu. Medicinski fakultet završio je na Češkom sveučilištu u Pragu 1908. gdje je u to doba predavao i već spomenuti patolog Jaroslav Hlava, kojemu je Neuman jedno vrijeme bio i asistent (Modrinić, 2020, str. 81). Usavršavao se u Palermu i na Pasteurovu institutu u Parizu. Profesionalno se bavio patologijom i bakteriologijom, a smatra ga se osnivačem brnške patološke škole. Od 1922. do 1956. obnašao je dužnost predstojnika Zavoda za patološku anatomiju Medicinskog fakulteta Sveučilišta Masaryk, a na Sveučilištu je obnašao i dužnost rektora od 1945. do 1947. (Kal, 2020). Prvi je doticaj s hrvatskim prostorima imao 1914. kada je imenovan ravnateljem Bakteriološkog zavoda u Zadru. U Zadru će ostati do 1917. godine. Na toj je dužnosti naslijedio prvog ravnatelja Miroslava Mikuličića koji je u Bakteriološki zavod došao 1912. Bakteriološki zavod u Zadru u trenutku nastanka smatran je najmodernijom takvom ustanovom u Austro-Ugarskoj Monarhiji (Modrinić, 2020). Veza između Mikuličića i Neumanna pojavit će se i nekoliko godina poslije. Naime, Mikuličić (1918), tada predstojnik Zavoda za eksperimentalnu patologiju i farmakologiju, uputio je 18. rujna 1918. dekanatu Medicinskog fakulteta Neumannov životopis. Kasnije nastali dokumenti, međutim, svjedoče da je uprava fakulteta Neumanna počela razmatrati i prije toga.

Dekanat je 14. siječnja 1919. potvrdio odluku od 23. ožujak 1918. da se Neumannu povjeri uređenje Zavoda. Za to mu je bila namijenjena mjesečna naknada od 1000 kruna. Uz to mu je upućena molba da dostavi svu potrebnu dokumentaciju kako bi ga se moglo razmotriti kao budućeg kandidata za profesorsku stolicu na Zavodu za patologiju (Tomljenović, 1919). Iz toga se može pretpostaviti da je životopis koji je Mikuličić poslao bio dio te dokumentacije. Budući da je Neumann naslijedio Mikuličića na dužnosti ravnatelja u Zadru, može se pretpostaviti da su se Mikuličić i Neumann poznavali još od tada. To poznanstvo je u konačnici moglo utjecati na upravu da se odluči upravo za Neumanna kao budućeg profesora patologije i predstojnika Zavoda.

Dana 13. veljače 1919. Neumann je obavijestio dekanat da je otpušten iz vojske. Zaposlio se na Zavodu za patologiju u Pragu, koji je tada vodio Jaro-

slav Hlava. Bilo je to privremeno rješenje dok se ne ostvare mogućnosti za preuzimanje službe u Zagrebu (Neumann, 1919). U međuvremenu su se stvari promijenile. Neumann je 19. travnja 1919. zatražio povećanje naknade u skladu s povećanjima drugih državnih službenika. Kao osnovni razlog naveo je porast troškova zbog kojih dotadašnja naknada više nije pokrivala niti put iz Zagreba u Prag, a Neumann je postao udovac te se morao sam brinuti o sinu Alexeju koji se rodio 1910. U konačnici, njegov je zahtjev bio odbijen (Zarnik, 1920). Unatoč tome, suradnja je između Neumann i tadašnjih predstavnika MEF-a nastavljena.

U kolovozu 1919. Neumann je posjetio Zagreb i sastao se s predstavnicima MEF-a. Središnja je tema bila uređenje Zavoda za patologiju. Tom je prigodom dogovoreno da će Neumann u Pragu održati sastanke s predstavnicima poduzeća koja mogu pomoći u izgradnji Zavoda.³ Neumann je boravak u Zagrebu iskoristio i za rješavanje stambenog pitanja. Budući da se ponovno oženio, trebao je stan od barem četiri sobe. To se pokazalo velikim izazovom jer je u Zagrebu vladala nestašica stanova. Stoga je dekanat preko Zemaljske vlade uputio zamolbu gradskim tijelima da se taj problem riješi. Glavno obrazloženje bilo je da je Neumann jako važan za daljnji razvoj Zavoda za patologiju (Odjel za bogoštovanje i nastavu, 1919). Sve to upućuje na to da je Neumann, unatoč poteškoćama, još uvijek bio zainteresiran za radno mjesto u Zagrebu. Tome u prilog ide i činjenica da je 1920. za iznos od 150.000 kruna nabavio 20 mikroskopa za patološko-histološke vježbe, a nabavio je i dio potrebnih knjiga koje su se privremeno pohranile u Zavodu za fiziologiju i imunologiju. Od preostalog novca bili su izrađeni preparati potrebni za nastavu (Smetanka, 1921). U međuvremenu je, međutim, došlo do promjena zbog kojih se Neumann zahvalio na ponuđenoj dužnosti.

³ Kao što smo već u prethodnom dijelu teksta pisali, izgradnja Zavoda nije tekla željenom brzinom. Jedan od većih problema bio je stalni nedostatak građevinskog materijala, a pojedinačno se ističe i nemogućnost nabave odgovarajućeg materijala za armiranobetonsku izgradnju. Naime, željezo je prvotno stizalo iz Ričica (rudarsko mjesto u Rumunjskoj), što je nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije i opće nestašice bilo onemogućeno. Na kraju je 12 vagona željeza bilo naručeno u Pragu. Iako je naručeno željezo bilo plaćeno i trebalo je stići do 29. kolovoza 1919., to se do rujanske sjednice Fakulteta nije dogodilo. Zbog nestašice i zastoja u izgradnji željezo se na kraju kupilo i u Beču i Ljubljani. U dokumentu se navodi da je pokupovano i sve dostupno željezo od zagrebačkih poduzeća. Uz to, velik je problem predstavljala i kiša koja je gotovo svakodnevno padala do kraja kolovoza 1919. i sprječavala bilo kakve građevinske radove. U konačnici radove su usporavali i štrajkovi limara i tesara koji su zahtijevali povišenje plaća (Zarnik, 1920). Situacija ni poslije nije bila bolja. U izvješću iz prosinca 1919. navodi se kako radovi na izgradnji Zavoda za patologiju i predavaonicu Farmakološkog i anatomskeg zavoda stoje zbog visokog vodostaja Save i nemogućnosti vađenja šljunka. Iako je prije toga bila izvađena veća količina, šljunak se uvelike potrošio (Gabrić, 1919).

Naime, 23. veljače 1921. dekanat je Povjereništvu za prosvjetu i vjeru uputio dopis u kojemu su, među ostalim, obavijestili i da se Neumann zahvalio na dužnosti. Stoga je dekanat bio prisiljen pronaći novog profesora kako bi se nastava iz patologije mogla početi držati već u ljetnom semestru. Za privremenog profesora ponudio se Đorđe Joanović, profesor patologije na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Dekanat je očito, prihvativši taj prijedlog, zatražio od nadležnog ministarstva da Joanoviću osigura besplatan prijevoz vlakom iz Beograda u Zagreb i natrag (Smetanka, 1921). Taj prijedlog na kraju nije bio prihvaćen.

O razlozima Neumannove odluke danas je teško govoriti s obzirom na to da nije sačuvana dovoljna količina arhivske građe ili drugih svjedočanstava o tome. Čini se kako je sve do početka 1920. bilo gotovo sigurno da će upravo Neumann preuzeti i Zavod i katedru patologije. Valja pretpostaviti da je glavni razlog za njegovo zahvaljivanje na dužnosti bila tadašnja kompleksna društveno-politička situacija. Uprava Fakulteta nije mu mogla osigurati odgovarajući stambeni prostor, bio mu je odbijen zahtjev za povećanjem naknade i slično. A ni izgradnja Zavoda nije išla u željenom smjeru. Sve je to moglo utjecati na njegovu odluku da ipak ostane u Čehoslovačkoj. Ta je odluka vjerojatno nastajala postupno. Naime, na internetskoj stranici „Internetová encyklopedie dějin Brna“ navodi se kako je Neuman od 1920. do 1922. radio kao prosektor Zemaljskih zdravstvenih zavoda u Olomoucu u Moravskoj (Kal, 2020). No taj podatak treba kritički promatrati ako se uzme u obzir da je Neumann 1920. aktivno sudjelovao u opremanju Zavoda. Konačnu je odluku vjerojatno donio početkom 1921. godine.

Walter Berlinger

Početkom 1921. uprava MEF-a ponovno je bila na početku što se tiče izbora odgovarajuće osobe za potrebe Zavoda za patologiju. Novonastala situacija predstavljala je velik problem, a izvođenje nastave iz patologije bilo je krajnje upitno. Stoga je hitno trebalo pronaći novog kandidata. Kao opcija pojavio se njemački patolog Walter Berlinger, najpoznatiji po istraživanjima na području patologije hipofize i epifize (Sziranyi i sur., 2019, str. 995-1002).

U lipnju 1921. Miroslav Mikuličić, tada prodekan MEF-a, poslao je pismo Berlingeru u Kiel u Njemačkoj u kojemu ga obavještava da je profesorski zbor odlučio da bude izabran za novog predstojnika Zavoda za patologiju. Berlinger je 1. kolovoza 1921. izabran i za profesora patologije (Mikuličić, 1921). Iako se na temelju toga može zaključiti da je uspostavljena uspješna suradnja između vodstva MEF-a i Berlingera, to se ipak nije dogodilo. Berlinger je bio

izabran za profesora patologije početkom kolovoza, ali on to imenovanje službeno nije prihvatio ni početkom rujna. Stoga je dekanat 8. rujna 1921. poslao novo pismo u kojem se tražilo da Berlinger potvrdi prihvaća li ponudu ili ne. Odgovor je konačno stigao 13. listopada 1921. godine. Berlinger se izjasnio da je spreman prihvatiti dužnost, ali uz još neke nadopune ugovora. Dekanat je to odbio te se krenulo u traženje novog profesora (Bubanović, 1921). Zanimljivo je primijetiti da je Berlinger izrazio spremnost držati i animalnu patologiju u slučaju da dođe do spajanja medicine i veterine, o čemu se intenzivno raspravljalo 1921. (Smetanka, 1921).

U međuvremenu se ponovno stupilo u kontakt i s Neumannom koji je obećao da će prihvatiti suplenturu ako uprava Fakulteta ne nađe odgovarajućeg kandidata. Treba istaknuti da je među članovima uprave vladalo veliko nezadovoljstvo cjelokupnom situacijom jer se moglo dogoditi da i deveti semestar počne bez jednog od temeljnih predmeta za naobrazbu budućih liječnika (Bubanović, 1921). Problem je bio i u tome što bi nepronalazak odgovarajućeg profesora za patologiju ujedno značio i kako trenutni studenti neće moći svoj studij medicine završiti u Zagrebu. Stoga se odlučilo popisati sve one koji su se mogli naći u toj situaciji kako bi im se osigurale odgovarajuće stipendije za nastavak studija drugdje (Alaupović, 1921). Međutim, uskoro će se pronaći rješenje u osobi bakteriologa Emila Praška.

Emil Prašek i pokretanje Zavoda za patologiju

Suočena s velikim problemom, uprava MEF-a morala je brzo djelovati i pronaći odgovarajući profesorski kadar. Problem je konačno riješen u listopadu 1921. kada je bakteriolog Emil Prašek prihvatio suplenturu na Katedri za patologiju. Emil Prašek završio je medicinu u Beču, a do početka Prvoga svjetskog rata radio je kao asistent Karla Landsteinerja s kojim je surađivao na istraživanjima krvnog seruma. Landsteinerja će to istraživanje dovesti do otkrića krvnih grupa. Do dolaska u Zagreb, Prašek je od 1914. radio kao voditelj Prosekture i Serobakteriološkog zavoda Državne bolnice u Sarajevu, a od 1918. obnašao je i dužnost voditelja Zdravstvenog odsjeka Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu (Kuhar i Šimat, 2017, str. 56).

Prve informacije vezane uz Prašekovo preuzimanje Zavoda mogu se datirati u 20. listopada 1921. Tom je prigodom dekanat zatražio da se za Praška uredi barem jedan asistentski stan na Zavodu u koji bi se za prvu ruku novi profesor patologije mogao smjestiti s obzirom na to da je morao preseliti iz Sarajeva u Zagreb (Bubanović, 1921). Za obnašanje dužnosti suplenta, Prašku

je na sjednici Fakulteta održanoj 5. prosinca 1921. bilo dodijeljeno 4000 kruna mjesečno (Bubanović, 1921).

Preuzevši Zavod, Prašek je ubrzo zatražio i zaposlenje pomoćnika kako bi lakše obavljao novodobivenu dužnost. Dana 5. studenoga 1921. uputio je molbu upravi MEF-a da se zaposli Milana Pricu, tada studenta medicine, poslije bakteriologa koji će naslijediti Praška (Prašek, 1921). Taj će zahtjev biti odobren i 23. studenoga 1921. određeno je da se Prici isplaćuje dnevna doznaka za skupoću u iznosu od 51 krune (Povjereništvo, 1921). Ispit iz patologije Prica je položio u Pragu, a dodatno iskustvo stekao je radeći šest mjeseci u Bakteriološkom zavodu u Sarajevu kod Praška (Prašek, 1921).

Pokretanje nastave patologije bila je osnovna dužnost koju je Prašek dobio. Već u zimskom semestru 1921. na kolegij Patologije upisalo se 330 studenata. Prašek će nastavu držati prva tri semestra (Karović, 1959, str. 777). Do Salitykowljeva dolaska nastava se na Zavodu izvodila u improviziranim uvjetima. Prašek je održavao samo praktične vježbe jer se sekcije nisu održavale zbog toga što dvorana za seciranje nije bila uređena, niti je postojala mogućnost dovoza materijala. Uz financijske poteškoće, veći opseg vježbi nije se mogao provoditi ni zato što se teoretski dio nastave uopće nije izvodio. Naime, da bi se moglo obavljati vježbe iz patološke anatomije i patološke histologije trebalo je održati dva semestra teorijske nastave (Prašek, 1922). Unatoč tome, čini se da je Prašek, prema mogućnostima, nastojao maksimalno organizirati opremanje i rad Zavoda. Tako su u svega mjesec dana od dolaska, njegovom inicijativom „uređene potrebne instalacije, počevši od telefona i radijatora, pa do stolova za obdukcije i projekcionog aparata“ (Karović, 1959, str. 777).⁴

Prašek je bio samo privremeno rješenje dok se konačno ne nađe odgovarajuća osoba za obnašanje dužnosti predstojnika Zavoda i profesora patologije. Iako o tome nema sačuvano mnogo arhivske građe, jedan od kandidata koji se razmatrao bio je i ruski patolog Sergej Semanović Abramov čiji je životopis Mikuličić dekanatu dostavio 26. prosinca 1921. (Mikuličić, 1921). Kao jedan od kandidata u literaturi često se spominje i Ljudevit Jurak.

Gotovo paralelno s osnutkom MEF-a i Zavoda za patologiju, došlo je i do osnutka Veterinarskog fakulteta. Veterinarska visoka škola, odnosno Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu pokrenut je 1919. i slično je kao i MEF imao teškoća s pronalaskom odgovarajućega profesorskog kadra (Pavičić,

⁴ Osim što je pokrenuo Katedru za medicinsku mikrobiologiju i parazitologiju te sudjelovao u osnutku Zavoda za patologiju, Prašek je od 1922. do 1923. obnašao i dužnost dekana MEF-a. U Prašekovu čast 6. lipnja 1935. postavljena je spomen-ploča za sve zasluge koje je učinio na području medicine (Iskaz, 1918; Vraneš, 2017, str. 481-487; 1935, str. 318).

2019, str. 27-41).⁵ Osim toga, zbog specifičnosti studija medicine i veterine, neke predmete mogli su držati isti profesori. Primjerice, za prvog profesora farmakologije na Veterinarskom fakultetu bio je predložen Mikuličić, ali se on na ponuđenoj dužnosti zahvalio (Delak, 1969, str. 377). Slično je bilo i s patologijom. Za prvog profesora animalne patologije i osnivača Zavoda za veterinarsku patologiju imenovan je 20. studenoga 1921. Jurak koji se do tada bavio prvenstveno humanom patologijom (Maržan, 1969, str. 337). Poziv za dolazak na VEF Jurak je dobio još 1920. zbog čega je, da bi kvalitetno mogao obavljati ponuđenu dužnost, otišao na usavršavanje u Beč i Dresden. Na dužnosti predstojnika Zavoda i pročelnika katedre ostao je o 1945. godine. Međutim, u literaturi se često navodi da je Juraku bila ponuđena i dužnost profesora patologije na MEF-u, koju nije dobio zbog političkih razloga. Vladimir Dugački navodi da su prigodom osnutka MEF-a postojale dvije struje koje su se međusobno sukobile oko izbora profesorskog kadra. Prvu struju predstavljali su Theodor Wickerhauser, Miroslav Čačković, Dragutin Mašek i Lujo Thaller, koji su smatrali da treba izabrati profesore koji će odgajati liječnike spremne za rješavanje nacionalnih problema, a da bi to bilo moguće, i sami su nastavnici trebali biti dobro upoznati s njima. Drugu struju predstavljali su liječnici koji su smatrali da je puno važnije kliničko, odnosno nastavničko iskustvo stečeno na nekom inozemnom sveučilištu. Pobjedila je druga struja, a kao primjere onih koji su izvukli deblji kraj, Dugački među ostalima navodi i Juraka (Dugački, 1992, str. 18). Budući da autor ne navodi na što se točno poziva pri takvim zaključcima, teško je reći na temelju čega je došao do tih tvrdnji. Do sličnih je zaključaka došao i Božidar Brezinščak Bagalo koji navodi kako su Wickerhauser, Čačković i Mašek obećali Juraku profesorsko mjesto na Katedri za patologiju i sudsku medicinu. Budući da se to nije dogodilo, autor pomalo romantizirano navodi: „Bilo mu je ispod časti pitati zašto je izostavljen. Božićne blagdane proživio je u očekivanju isprike i poziva da održi nastupno predavanje za izbor u zvanje predavača. Ali ništa od toga, ili točnije rečeno, puno gore od očekivanog“ (Brezinščak Bagalo, 2019, str. 62-63). Razlog Jurakove razočaranosti, prema Brezinščak Bagalu, krio se u tome što je prvo predavanje održao Perović, a ne on. S obzirom na dostupnu literaturu i izvore koji su se sačuvali, teško je reći jesu li ti zaključci potpuno ispravni. Naime, iz svega što smo do sada napisali jasno je da je do 1921. kao najizgledniji kandidat za profesora patologije bio Neumann. U prilog tome ide i činjenica da se Neumann upustio u uređenje Zavoda, a i nekoliko je puta došao u Zagreb zbog posla. Paralelno s time, Jurak je već bio u pregovorima s

⁵ Dalje VET.

upravom VEF-a, a iste je godine, 1920., otišao i na usavršavanje u inozemstvo. U konačnici, uprava MEF-a je do 1922. pregovarala s još nekoliko liječnika do izbora Saltykova, no pritom se Jurak nigdje ne spominje. Treba, međutim, reći da je Jurak na kraju ipak radio na MEF-u i to kao profesor sudske medicinske od 1922. do 1932. (Kolić, 2021, str. 669).

Problem profesora patologije i predstojnika Zavoda konačno je riješen dolaskom ruskog patologa Sergeja Saltykova. Kao kandidata, Saltykova se počelo razmatrati već krajem 1921. godine. Dana 23. prosinca 1921. Saltykoku je poslan primjerak ugovora sa svim uvjetima koje mu je uprava MEF-a mogla tada pružiti i ponudom da preuzme Zavod. Pregovori su išli preko biologa Borisa Zarnika i Tugomira Alaupovića, šefa Povjereništva za prosvjetu i vjere u Zagrebu (Alaupović, 1921). Dana 14. travnja 1922. Saltykow je imenovan profesorom patologije, a dužnost je preuzeo 23. kolovoza 1922. (Odjeljenje za prosvjetu i vjere, 1922). Time je Zavod konačno u cijelosti profunkcionirao, kao i nastava patologije. Do dolaska na Zavod Saltykow je već bio istaknuti patolog, poznat u svjetskim razmjerima. Studij medicine završio je u Harkovu gdje je 1915. osnovao Centralni patološki institut. Godine 1918. bio je izabran za redovitog profesora patologije u Dnjepropetrovskom. Prije dolaska u Zagreb radio je i u Zürichu, Marburgu, Baselu, St. Gallenu i još nekim gradovima. Najviše se bavio transplantacijom i regeneracijom tkiva, ostvarivši na tom polju zapažene znanstvene rezultate. Saltykow će na čelu Zavoda ostati sve do umirovljenja 1952. (Zimolo i sur., 2008, str. 9-13; Kuhar i Šimat, 2017, str. 59).

ZAKLJUČAK

Osnutak Zavoda za patologiju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu zauzima važno mjesto u razvoju moderne patologije u Hrvatskoj. Okolnosti u kojima se MEF osnivao nisu bile lake. Društveno-gospodarska kriza i nedostatak liječnika, koje je sa sobom donijelo poratno razdoblje, bili su dva ključna problema koja su uvelike utjecala na osnutak i razvoj Zavoda. Manjak građevinskog materijala, nedostatak radne snage i financijska nestabilnost uvelike su utjecale na brzinu gradnje Zavoda. Unatoč tome, veći dio Zavoda ipak je bio dovršen do 1922., što je omogućilo daljnju organizaciju rada i nastave.

No pronalazak adekvatnog profesorskog kadra pokazao se još kompleksnijim zadatkom. Do osnutka MEF-a na prostoru današnje Hrvatske nije postojala niti jedan visokoobrazovna ustanova za liječnike. To se pokazalo problematičnim u trenutku pokretanja MEF-a jer za neke grane medicine u

Hrvatskoj jednostavno nije postojao dovoljan broj stručnjaka. Kompleksnost tog problema došla je do izražaja i na Zavodu za patologiju jer je potraga za odgovarajućom osobom trajala od 1918. do 1922. godine. Za to je vrijeme bilo razmatrano nekoliko kandidata, od Neumanna preko Joanovića do Berlingera i Praška. U konačnici je kao trajno rješenje bio izabran Saltykow.

IZVORI I LITERATURA

1. Alaupović, T. (1921). 2138/21, *Povjereništvo za prosvjetu i vjere u Hrvatskoj i Slavoniji, Predmet: Dr. Berlinger, imenovanje redovnim profesorom za opću patologiju i patološku anatomiju* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
2. Alaupović, T. (1921). 56.813/1921, *Povjereništvo za prosvjetu i vjere u Hrvatskoj i Slavoniji, Dekanat liječničkog fakulteta sveučilišta u Zagrebu, Br. 2932, Prim. 23. XII. 1921* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
3. Bagalo, B. B. (2019). *Hitac u potiljak*. Zagreb: Alfa.
4. Belicza, B. i Šain, S. (1998). Uloga i doprinos Hrvatskog liječničkog zbora u osnivanju prosekture javnih zdravstvenih zavoda grada Zagreba g. 1913. *Liječnički vjesnik*, 120(10-11), 349-355.
5. Bošnjak, D. (2017). Nekretnine medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: stjecanje, oduzimanje i uknjižba. U M. Pećina i M. Klarica (Ur.), *Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: 1917 – 2017* (str. 48-54). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet.
6. Bubanović, F. (1921). 2452/21, *Povjereništvo za prosvjetu i vjere u Hrvatskoj i Slavoniji, Predmet: Patološka anatomija, popunjenje stolice* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
7. Bubanović, F. (1921). *Dekanat liječničkog fakulteta sveučilišta kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu, Broj: 2427, Predmet: Prof. Prašek stan u zgradi zavoda za patološku anatomiju* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska.
8. Bubanović, F. (1921). *Dekanat liječničkoga fakulteta sveučilišta u Zagrebu, Broj 2761, Prim. 3. XII. 1921, Prašek Emil, dr. j. red. profesor, posebna nagrada* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
9. Čačković, M. (1917). Kako da uredimo naš medicinski fakultet? *Liječnički vjesnik*, 39(3), 146-150.
10. Delak, M. (1969). Zavod za farmakologiju i toksikologiju. U S. Rapić (Ur.), *50 godina Veterinarskog fakulteta (1919-1969)* (str. 377-392). Zagreb: Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
11. Dugački, V. (1992). Početni zamah fakulteta (od prvog predavanja do prve promocije). U J. Petrak, Z. Buneta i I. Kostović (Ur.), *Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: 1917–1992*. (str. 15-25). Zagreb: Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
12. Dugački, V. i Vitale, B. (2007). Razvoj visokog školstva u hrvatskim zemljama od 17. do 19. stoljeća. U B. Vitale (Ur.), *Četiri stoljeća javnog zdravstva i biomedicine u Hrvatskoj – mala zemlja duge medicinske tradicije u globalnoj medicini 21. stoljeća* (str. 45-53). Zagreb: Medicinska naklada / Akademija medicinskih znanosti Hrvatske.

13. Fatović-Ferenčić, S. (2017). Borba za osnutak Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U M. Pećina & M. Klarica (Ur.), *Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: 1917 – 2017* (str. 17-33). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Medicinski fakultet.
14. Građevinsko poduzeće Skopal, Juričić i Batušić (1919). *Gradjevinskoj upravi nastavnih zavoda na Šalati: Zagreb* (kutija 13), Građevinska sekcija za izgradnju Medicinskog fakulteta u Zagrebu, Hrvatski državni arhiv, Zagreb.
15. Hlava, J. (1917). K ustrojenju novog medicinskog fakulteta u Zagrebu. *Liječnički vjesnik*, 39(4), 143-146.
16. Izgradnja Medicinskog fakulteta. (1937). *Alma mater Croatica: glasnik Društva za Strossmayerovo sveučilište u Zagrebu*, 1(3), 81-93.
17. Izvješće (1935). *Tehnički nadzor zgrada med. fak.*, Zagreb, dne 22 X 1935., br.: 14/1935. Predmet: *Iskaz dosadašnjih troškova izgradnje med. fak.* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
18. Izvještaj (1928). 2363-1928, *Dekanatu medicinskog fakulteta u Zagrebu* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska.
19. Jagić, N. (1917). K otvaranju medicinskog fakulteta na zagrebačkom sveučilištu. *Liječnički vjesnik*, 39(3), 111-114.
20. Kal, M. (2020, 7. studeni). Prof. MUDr. Václav Neumann, Dr Sc. U Internetová encyklopedie dějin Brna, https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=2518
21. Karović, K. T. (1959). Prof. dr. Emil Prašek (Povodom dvadesetpetogodišnjice smrti). *Liječnički vjesnik*, 81(9-10), 776-777.
22. Kolić, M. (2021). Sudska medicina i Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (1922. – 1945.). *Časopis za suvremenu povijest*, 53(2), 661-683.
23. Kuhar, M. i Šimat, B. (2017). Dekani Medicinskog fakulteta. U M. Pećina & M. Klarica (Ur.), *Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: 1917 – 2017* (str. 55-71). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet.
24. Maržan, B. (1969). Zavod za patološku anatomiju. U S. Rapić (Ur.), *50 godina Veterinarskog fakulteta (1919-1969)* (str. 337-359). Zagreb: Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
25. Mikuličić, M. (1918). *Institut za opću exper. patologiju i farmakologiju kr. sveučilišta u Zagrebu, Dekanatu liječničkog fakulteta kr. sveučilišta u Zagrebu*, Br. 532, Prim. 17. IX. 1918 (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
26. Mikuličić, M. (1921). 2740/21, *Gospodinu ministru za prosvjetu u Beogradu. Predmet: Predlog prof. zbora medic. fakulteta u Zagrebu da se prof. Sergije Semanović Abramov imenuje kontraktualnim profesorom patološke anatomije u ovom fakultetu* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
27. Mikuličić, M. (1921). 2032/21, *Predmet: Berlinger E. Walter dr. jav. red. profesorom patološke anatomije imenovanje – prijedlog, Ministarstvu prosvjete/ službenim putem/ Beograd* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
28. Mjesečna skupština zbora liečnika kraljevina Hrvatske i Slavonije. (1903, dne 24. travnja). *Liječnički vjesnik*, 25(5), 170-175. <http://library.foi.hr/m3/casview.aspx?sql=SDCCDCYC9D3YDDDD5-DDD-SSDC7D>

29. Mjesečna skupština sbora liječnika kraljevina Hrvatske i Slavonije u Zagrebu (1904, dne 29. prosinca) (1905). *Liječnički vjesnik*, 27(1), 21-26. <http://library.foi.hr/m3/casview.aspx?sql=SDCCDCYC9D5YDDDDCC-DDD-SSDD2C>
30. Mjesečna skupština zbora liječnika kraljevina Hrvatske i Slavonije. (1910, 27. listopada). *Liječnički vjesnik*, 33(11), 404-406. <http://library.foi.hr/m3/casview.aspx?sql=SDCCDCYC9CCYDDDDCC-DDD-SSD4D4>
31. Modrinić, E. (2020). Više od stoljeća bakteriološkog zavoda u Zadru. *Liječničke novine*, 20(191), 80-81.
32. Modrinić, E. (2021, 12. kolovoza). *Bakteriološki zavod u Zadru*. U Državni arhiv u Zadru, <https://www.dazd.hr/hr/knjige/bakteriološki-zavod-u-zadru>
33. Neumann, V. (1919). *Dekanat liječničkog fakulteta sveučilišta u Zagrebu*, Br. 58, Prim. 13. I. 19 (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
34. Odjel za bogoštovanje i nastavu (1919). 30.119/1919, *Hrv. Slav. Dalm. Zemaljska vlada, Odjela za bogoštovanje i nastavu, Stanaronskom uredu slob. i kr. zemaljskog glavnog grada u Zagrebu* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
35. Odjel za unutarnje poslove. (1903, 28. ožujka). Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, br. 41105/1902. *Liječnički vjesnik*, 25(4), 142-144. <http://library.foi.hr/m3/casview.aspx?sql=SDCCDCYC9D3YDDDDD4-DDD-SSDC42>
36. Odjeljenje za prosvjetu i vjere (1922). 34.382/1922, *Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju, Odjeljenje za prosvjetu i vjere, Predmet: Dr. Saltykow Sergej, kr. jav. red. kontrakt. profesor u liječničkom fakultetu u Zagrebu. Doznaka beriva* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
37. Otkriće spomen-ploče prof. dr. Prašeku. (1935). *Liječnički vjesnik*, 57(7), 318-319.
38. Perović, D. (1958). Osvrt na pripreme radove za osnivanje Medicinskog fakulteta u Zagrebu. *Liječnički vjesnik*, 80(1-2), 1-8.
39. Poljak, Ž. (2000). Portreti hrvatske medicine – prof. dr. Ljudevit Jurak – osnivač patologije u Hrvatskoj. *Liječničke novine*, 28(154), 36-38.
40. Povjereništvo (1921). 2918/21, *Povjereništvu za prosvjetu i vjere u Hrvatskoj i Slavoniji, Predmet: Prica Milan, slušač medicine pomoćnik u zamjenu asistenta u liječničkom fakultetu Zagreb. Doznaka kredita za lični dodatak za skupoću* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
41. Prašek, E. (1921). *Dekanat liječničkoga fakulteta sveučilišta u Zagrebu*, Br. 2723, Prim. 28. XI. 1921, *Povjereništvu za prosvjetu u Zagrebu* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
42. Prašek, E. (1922). *Dekanatu medicinskog fakultet sveučilišta kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Broj: 1161 U Zagrebu, dne 29. srpnja 1922. *Pokrajinskoj upravi za Hrvatsku i Slavoniju, odjeljenje za prosvjetu i vjere u Zagrebu* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
43. Roban, S. K. (1998). Zaboravljeni arhitekt Franjo Gabrić. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 22, 137-149.
44. Smetanka, F. (1921). 710/21, *Dekanat liječničkog fakulteta Sveučilišta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu, Predmet: Doznaka kredita za patološko-anatomski institut* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

45. Smetanka, F. (1921). *Dekanat liječničkoga fakulteta sveučilišta u Zagrebu*, Br. 1927, Prim. 6. VIII. 1921, *Zapisnik od 3. avgusta 1921* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
46. Sveučilište (1925). *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874-1924: spomenica akademičkoga senata*. Zagreb: Ministarstva prosvjete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.
47. Sziranyi, J., Kaiser, S., Schmidt, M. i Gross, D. (2019). "Jüdisch versippt" and "materialistic": The marginalization of Walther E. Berblinger (1882-1966) in the Third Reich. *Pathology - Research and Practice*, 215(5), 995-1002.
48. Tomljenović, T. (1919). 42.593./1919, *Hrv. Slav. Dalm. Zemaljska vlada, Odjela za bogoštovanje i nastavu, Predmet: Neumann dr. Vaclav, kandidat za profesuru patološke anatomije, isprave. doznaka za nagradu 1918. – 1919., 31. 1. 1919* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
49. Tomljenović, T. (1919). *Predmet: Liječnički fakultet izgradnja zgrada patol. anatomiju i drugih – Dekanatu liječničkoga fakulteta*(Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska.
50. Vraneš, J. (2017). *Katedra za medicinsku mikrobiologiju i parazitologiju*. U M. Pećina & M. Klarica (Ur.), *Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: 1917 – 2017* (str. 481-487). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet.
51. Zarnik, B. (1920). 1607/20, *Dekanat liječničkoga fakulteta kr. hrv. sveučilišta u Zagrebu*, *Predmet: Neumann Vaclav, docent, dodatak za skupoću i vanredni dodatak – doznačiti, prijava* (Opći spisi), Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
52. Zimolo, A., Jukić, S., Seiwerth, S. & Batelja, L. (2008). *Prvih 85 godina*. Zagreb: Medicinska naklada.

SUMMARY

The authors of the paper aim to present the foundation of the Department of Pathology at the University of Zagreb. The first years of the Department of Pathology, from 1918 to 1922, will be analysed in the paper. The emphasis is on the construction of the Department and the difficulties encountered at the same time. Also, persons who were crucial for the establishment of the Department of Pathology will be discussed. So far, the literature has mostly stated that the initiator of the Department of Pathology was Sergej Saltykow, a pathologist of Russian descent. Although Saltykow's role is unquestionable, the aim is to present more persons who have more or less contributed to the establishment of the Department. Thus, more will be said about Vaclav Neumann, Đorđe Joanović, Walter Berlinger and others. Besides, the paper will provide a brief context focusing on the establishment of the School of Medicine and pathology in Zagreb before the foundation of the Department of Pathology. The Patho-anatomic Service of The Public Health Divisions in the City of Zagreb and Ljudevit Jurak, the first head of this institution, should certainly be pointed out. The Pathoanatomic Service played a key role in the development of forensic medicine and pathology in Croatia. In addition to available literature, the paper is based on archival materials found in the School of Medicine University of Zagreb archive.

Keywords: Department of Pathology, School of Medicine, University of Zagreb, pathology, Croatia